

TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE PSİKOLOJİ DİSİPLİNİ: İDAREDE BEŞERİ İLİŞKİLERDEN YÖNETİM PSİKOLOJİSİNE¹

Yeşim AKIN-YALÇIN²

Özet

1950'lerden günümüze Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve politik değişimlerinin yönetim bilimine yansımalarının bir sonucu olarak, psikoloji disiplininin kamu yönetimi disiplini içinde konumlanışındaki değişimler bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Çalışmada, bu süredeki değişimlerin üç dönemde incelenebileceği savından hareket edilmektedir. 1950'li yıllarda devlet eli ile kalkınma çabaları, KİT'lerin kendine özgü karakteristiği, fordizmin ülkeye 1960'larda girmesi ve birçok faktör Türkiye'de yönetim biliminde psikoloji disiplininin yer almasının özgünlüğünü ve sonrasındaki değişimleri etkilediği tezi başlangıç noktasını oluşturmaktadır. 1980 sonrası değişen kamu yönetimi paradigması ile birlikte yönetim psikolojisinin inceleme nesnesi ve temel kaygıları da değişmiştir. Bu çerçevede kamu yönetimi ve psikoloji etkileşimindeki kavramlar, amaçlar ve temel saikler analiz edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yönetim psikolojisi, beşeri ilişkiler, Türk Kamu Yönetimi, davranışsal kamu yönetimi.

PSYCHOLOGY DISCIPLINE IN TURKISH PUBLIC ADMINISTRATION: FROM HUMAN RELATIONS IN ADMINISTRATION TO PSYCHOLOGY OF MANAGEMENT

Abstract

As a result of the fact that Turkey's social, economic and political changes reflect on the administrative science from 1950s until today, changes in positioning psychology discipline in public administration form the basis of this

¹ Bu çalışma 28 Nisan 2017 tarihinde Uluslararası Kamu Yönetimi Platformu'nda (KAY-FOR14) yapılmış bir sunumun genişletilmiş ve kimi bölümlerinin yeniden değerlendirilmiş hâlidir.

² Araş. Gör., Kastamonu Üniversitesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ABD, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9596-4974>

study. The study is based on the argument that changes in this period can be examined in three periods. Etatism in 1950s, the distinctive characteristics of state enterprises, fordism inflowing to Turkey in 1960s and many other factors have constituted the starting point of the argument that psychology discipline originally took part in Turkish administrative science and influenced the subsequent changes. Along with the changing public administration paradigm after 1980, the subject of study and main concerns of management psychology have transumed. Within this framework; concepts, objectives and core values in the interaction of public administration and psychology are analyzed.

Keywords: Psychology of management, human relations, Turkish Public Administration, behavioral public administration.

Giriş

Türkiye’de kamu yönetimi disiplininin şekillenmesinde Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa merkezli kamu yönetimi düzeyindeki gelişmeler ile ülkenin kendine özgü gelişme dinamikleri arasında kayda değer bir paralellik bulunmaktadır.

Kamu yönetimi disiplininin klasik sömürgeciliğin sona erdiği ve dünya düzeninde yeni-sömürgecilik olarak adlandırılan bir dönemle başlayan yıllarda kurulduğu bilinmektedir (Güler, 1994: 3). İkinci Dünya Savaşı sonrasına tekabül eden bu dönemde dünya düzeyinde kamu yönetimi pratiği devlet mekanizması ve onun işleyişi, bürokrasi ve idari yapılar üzerinde yükselmiştir. Sosyal refah devleti olarak tanımlanan yönetsel düzenin başlıca kaygısı ulusal kalkınma sürecini yürütmek, bu süreci başarıya ulaştırmak olmuştur. 1970’li yılların ortalarına dek esen ulusal kalkınma rüzgârının özellikle gelişmekte olan ülkelerin kamu yönetimi disiplinlerinde varılacak menzili değiştirmese de kimi özgüllükleri ortaya çıkarmış olması ve yöntem farklılıkları, üzerinde durulması gereken önemli noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamu yönetimi disiplini doğası gereği ve tarihsel olarak birçok disiplinle etkileşim içinde olan bir yapıya sahiptir. 16. yüzyıl sonunda ortaya çıkan Kameralizmden günümüzün küreselleşme-özelleştirme süreçlerinde köklerini bulan yeni kamu işletmeciliği yaklaşımına dek bu gerçek sabitliğini korumuştur. Ülkelerin tarihsel, toplumsal, ekonomik ve siyasal değişimleri ile birlikte kamu yönetiminin de yakınlaştığı, interdisipliner bir ilişkiye girdiği alanların ağırlıklarının değiştiği görülmektedir. İktisat, hukuk,

istatistik, sosyoloji ve felsefenin yanı sıra psikoloji disiplini de 20. yüzyıldan itibaren dirsek temasından öte bir anlamda kamu yönetiminin bir bileşeni olarak yerini almıştır.

Psikolojinin felsefi temellerinden koparak bir bilim olarak ortaya çıkması 19. yüzyılın son çeyreği ile erken 20. yüzyıl dönemine düşmekle birlikte (Teo, 2005: 59; Danziger, 2013: 830), insanın dünyaya anlam verme eylemi üzerinden duygu ve davranışların yasal ve ahlaki sorumluluğuna dek varan uzun tartışmalarda psikolojinin zemin haline gelmesi modern toplumla birlikte ortaya çıkan bir durumdur. Toplumsal kurumların inceleme nesnesi olarak ele alınmaya başlandığı 20. yüzyıl ve sonrasında kitleler, örgütler, otorite, motivasyon, yönetim ve benzeri kavramlar siyasal bağlamlar içinde yer edinmiştir. Kamu yönetimi alanında filizlenen sorun-sallaştırmaların da bu alanlar ile kesiştiği göz ardı edilmemesi gereken bir gerçekliktir.

Söz konusu kesişim döneminden itibaren psikoloji bilimi kamu yönetimi disiplini için vazgeçilmez unsurlardan biri olurken, psikoloji biliminin kullanıldığı düşünsel ve pratik alanlar dönemsel olarak değişime uğramış; örneğin kimi zaman psikanaliz ön planda tutulurken kimi zaman sosyal psikolojinin ağırlığını arttırdığı görülmüştür. Altı çizilmesi gereken bir diğer nokta ise psikolojinin alt disiplinlerinin özellikle iktisadi ihtiyaçlar doğrultusunda, tarihsel uğraklar boyunca *Sanayii Psikolojisi*, *Örgüt Psikolojisi*, *Endüstri Psikolojisi*, *Çalışma Psikolojisi* ve son olarak *Yönetim Psikolojisi* olarak ortaya çıkmasıdır³.

Bu çalışmada Türk kamu yönetiminde psikoloji disiplininin yer alması tarihsel bir dönemlendirme ile incelenecektir. Söz konusu incelemede, ABD ve Avrupa merkezli kamu yönetimi disiplininin temel kaygılarının değişimi bir koşutluk düzeyi olarak ele alınırken, Türkiye'nin tarihsel olarak sahip olduğu ve gelişimine tanıklık ettiği kendine özgü dinamik-

³ Bu kavramların kimi zaman birbiri yerine kullanımlarına rastlanmakla birlikte; *Sanayii Psikolojisi* 1920-1940'lı yılların yeni ve gözde çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bilimsel yönetim okulu ile eşzamanlı olarak ortaya çıkan bu alanın başlıca gayesi, emek verimliliğini ve üretimi arttırmaktır. *Örgüt Psikolojisi* 1960'lı yılların sonlarına doğru ortaya çıkmış, sanayii psikolojisinde olduğu gibi bireye değil bir sistem olarak kavranılan örgütlere yönelmek gerektiği üzerine vurgularıyla yeni bir tartışma zemini açmıştır. *Çalışma Psikolojisi* Türkçe literatüre 'Endüstriyel Psikoloji'nin yerine alternatif bir kullanım şekli olarak Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) programı tarafından sunulması ile girmiştir. Çalışma Psikolojisi (ya da Endüstriyel Psikoloji) yönetici ve işgörenlerin davranışlarını inceleyen disiplindir. Daha ziyade işletme ve özel sektör temellidir ve disiplinde 1980 sonrası tüm dünyada esen işletmecilik rüzgarlarının etkisi görülmektedir. *Yönetim Psikolojisi* de Türkçe yazında 1970'ler ile tanımlanmakla birlikte asıl çerçevesi 1980 başında oluşturulmuştur. Yönetim Psikolojisi ile ilgili ayrıntılara çalışmanın bütününde yer verilecektir.

ler, gereklilikler ve olabilirlikler temel alınacaktır. İlk olarak 1950'li yıllarla birlikte Türk kamu yönetiminde yer bulmaya başlayan psikoloji disiplini *idarede beşeri ilişkiler* dersleri ile kendini hissettirirken 1970'li yıllara gelindiğinde *Yönetim Psikolojisi* tariflemesinin yapıldığı ve ayrı bir çalışma alanı olarak ortaya koyulduğu görülmektedir.⁴ Aynı zamanda disiplinin üzerine kurulduğu akım, örgüt psikolojisi ile de kapsamlı bir etkileşim halindedir. 1980'li yıllardan sonra ise yönetim psikolojisi tanımının içeriğinin değiştiği, ağırlıklı olarak işletme alanı dâhilinde tariflendiğine tanıklık edilmektedir. Türk kamu yönetimi içinde psikoloji disiplininin örüldüğü tarihsel yapıyı gün yüzüne çıkarmak bu çalışmanın temel amacıdır.

1. Kapitalizm, Yönetim ve Psikoloji

1900'lü yılların başında endüstri toplumunun önemli sıçramalarla geldiği gelişim noktasının 19. yüzyılın aydınlanma rüzgârı ile kesişiminde⁵ yer alan rasyonellik kavramı, yönetimin ve psikolojinin eşanlı olarak disiplin çerçevesi kazanmasının merkezini oluşturmaktadır. Ne yönetim bilimi ne de bir bütün olarak psikoloji bir yandan bu rasyonellik, diğer yandan uzmanlaşma ve standardizasyon olmak üzere modern kapitalizm örgütlenmesinden ayrı olarak ele alınabilir.

Max Weber'in (1864-1920) kapitalizmin ihtiyaç duyduğu ve ona en uygun olarak tariflediği rasyonel-ussal bir yönetim biçimi olarak bürokrasi çözümlemesi, nesnellığı, işbölümü ve uzmanlaşmanın hiyerarşik düzenini kutsarken, model içinde var olan insanı ve insaniliği en küçük kırıntılarına kadar temizler. Dönemin üretim biçiminin gereksindiği bürokratik devlet düzeni, en rasyonel gelişme aşamasında çağdaş devletin ta kendisini temsil eder. Burada incelememiz açısından üzerinde durmamız gereken önemli noktalardan biri de Weber'in bürokrasiyi hem kamu yönetimi hem de işletme yönetimi için tanımlaması ve buna *çağdaş işyeri yönetimi* adını vermesidir (Weber, 1986: 192-193). Weber'e göre, çağdaş işyeri yönetiminin bürokrasinin kurallarına indirgenmiş olması doğrudan doğruya doğasından kaynaklanır; zira bürokrasinin temellerinde para ekonomisinin gelişmesi ile tam mekanikleşmeye götüren etmenler yer almaktadır. Weber'in "kitlelerin maddi geleceği giderek özel kapitalizmin daha da bürokratikleşen organizasyonunun doğru ve istikrarlı işleyişine bağlı hale gelmektedir" değerlendirmesi ve bu organizasyonu ortadan kaldırma düşüncesini ütöpik

⁴ 1950 ve 1960'lı yıllar Türk kamu yönetiminin kuruluş yılları olarak da kabul edilmektedir (Güler, 1994; Keskin, 2006).

⁵ Bu kesişim birbirinden bağımsız iki olgunun tesadüfi bileşimi olarak ele alınmamakla birlikte bileşimin tetikleyici nedenleri ve dinamikleri bu çalışmanın kapsamı dışında yer almaktadır.

bulması bizi Frederick W. Taylor'ın (1856-1915) bilimsel yönetim anlayışına dair düşüncelerine götürmektedir. Weber'in uzun Amerika seyahati sırasında fabrikaları gözlemlemesi ve "Amerika'daki bilimsel yönetim sistemi bu hesaplamalara dayanarak, iş performanslarının rasyonel olarak belirlenmesi ve eğitilmesinde en yüksek zaferleri kazanmaktadır" (Weber, 1986: 207-224) değerlendirmesi kuşkusuz geri dönüşü ya da başka yolları denemesi imkânsız pimi çekilmiş bir kapitalist yönetim biçiminin kabul edilmiş anlamına gelmektedir.

Frederick W. Taylor'ın bilimsel yönetim anlayışı, kapitalist üretim modeline rasyonelliğin zaman ve metod etütleri ile sistematik gözlem ve ölçmeyi temel alan yöntemi sunmuştur. Weberci rasyonelitenin somut işyeri düzeyinde uygulanması olarak da ele alınabilecek bu yönetim anlayışının temel saiklerini; işin basitleştirilmesi ve standartlaştırılması, verimliliği azami düzeye çıkarmak, zaman ve finans kayıplarını en aza indirmek oluşturmaktadır. Terazinin diğer kefesinde ise bu saiklerin gerçekleştirilebilmesi için insan faktörünün bu yapıdan çıkarılması, insanın yalnızca kol gücüne ihtiyaç duyulan bir nesne olarak ele alınması gerekmektedir. Nitekim Taylor "geçmişte, insan önce gelirdi; gelecekte, sistem önce gelmelidir" yargısında bulunmaktadır. Taylor'ın *bilimsel yönetimin ilkeleri* adını verdiği bu kuram ve deneysel bütünün 19. yüzyıl için ifade ettiği devrimsel niteliği teslim etmekle birlikte, ardında yatan ideolojik yapıyı ele almanın bu çalışma açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Taylor'ın temel kaygılarından biri döneminde, işçilerin iş yavaşlatma ve grevler şeklinde ortaya çıkan kitlesel tepkilerini en aza indirebilecek yöntemi bulmaktır. Sendikaların aldıkları kararlar, üyelerinin üzerindeki etkileri, "işçi tahrikçileri" ve onların etkisinde kalan "cahil, hisleriyle hareket eden" kişiler Taylor'ın bu yöntemi ortaya koymasında önemli tetikleyiciler arasında yer almaktadır. 19. yüzyıl sonunda Avrupa'da esen ve tüm diriliğiyle ABD'ye sıçrayan sosyalizm rüzgârları sendikaların güçlenmesi ve işyeri örgütlenmeleri ile kendine zemin bulmuştur. Makineleşme, montaj hattının kullanımı, üretimde standardizasyon bir yandan emeğin de standardizasyonunu gerektirirken diğer yandan kapitalist birikimin bekası için insan faktörünü de kırmak durumundadır. "Bireysel olarak işçinin yargılarının yerini alacak birçok kural, kanun ve formülün oluşturulması" (Taylor, 2016: 12-36) gerekliliğine vurgu yapan Taylor, Weberci insansız bürokratik rasyonelitenin piyasa ile kapitalist üretimin devamlılığını sağlayacak yönetsel teknoloji biçiminde ortaya çıkışını sunmaktadır.

Weber ve Taylor üzerinde bunca uzun durmamızın nedeni, aynı dönemde bir yanda bürokrasinin kişilik-dışı nesneliliği ve evrensel bir bilim-

sel yönetim anlayışının kabulü var olurken, diğer yanda paralel olarak politik, toplumsal ve tarihsel bağlamından soyutlanmış bireyi temel alan bir psikoloji biliminin inşa edilmesidir.

Psikolojinin bir bilim olarak tarih sahnesine çıkışı Wilhelm Wundt'un (1832-1920) Almanya'da, 1879 yılında ilk psikoloji laboratuvarını kurmasıyla gerçekleşmiş, 'bilinçdışı bilimi' olan psikanaliz de aynı dönemde bir disiplin ve tıbbi bir tedavi yöntemi olarak kendini kabul ettirmiştir. Aynı çatı altında bir yanda karanlık bilinçdışının ıslahı, diğer yanda gözlenebilir davranışlar aracılığıyla normallik yaratımı birlikte gelişmiştir. Bilimsel bir psikoloji için davranışı istatistiksel zeminde tahmin ve daha sonra kontrol etmek 20. yüzyıl başlarında pratik bir durum ve temel kaygı haline gelmiştir. Endüstri Devrimi psikolojiyi *bireysel farklılıklar* konusuna yöneltmiştir (Aslıtürk ve Batur, 2015: 9). Evrensel ve en doğru yönetimi kuramsallaştıran Weber ve Taylor gibi psikoloji de evrensel-nesnel bilgi üretimini temel almış, gerek yönetimde gerek yönetimin alt alanlarında işlevselleşecek bilenebilir-evrensel bir özne kurmaya çalışmıştır. İnsansız evrensel yönetim ile toplumsuz bireysel psikoloji bir çarkın dişlileri misali bütünleşmiştir. İronik olan, bilimsel yönetim anlayışının birçok nedenle ancak temel olarak 1929 Büyük Bunalımı ile ortaya çıkan başarısızlığının ardından psikolojinin deneysel çalışmalarının kartel ve tröstlerin yönetiminde kendine önemli bir yer bulması ile birlikte, madalyonun diğer yüzünde bu tarihten aşağı yukarı yirmi yıl sonra psikolojinin toplumdan soyutlanmış bireye yeniden toplumsal ve tarihsel olanı teslim etme gereği duymaya başlamasıdır.

1930'lardan sonra yönetimde ağırlığını gösteren psikoloji, yönetim psikolojisi (ya da örgüt psikolojisi)⁶ sayfasını literatürde açmıştır. Alan, davranışçı okul temelli, işyerinde çalışanların güdülenmesini (motivasyonunu) ve grup dinamiğini ön plana çıkartan bir yaklaşımı temel almaktadır (Dikmen, 2013: 20). Temel olarak sosyal psikolojinin deneysel yaklaşımından ve kavramlarından yararlanmakla birlikte, alanın asıl iddiası bilimsel yönetim okulunun insanı ihmal eden yönüne karşılık çalışanlara insani bir çalışma ortamının sağlanmasına yönelik bilgi üretimidir. Ancak psikoloji disiplininin kendi iç çelişkilerinden biri olan politik ve toplumsal yaşamdan kopukluk, yönetim psikolojisinin de en belirleyici yönünü oluşturmuştur. Başlı başına politik bir duruşu işaret eden ve piyasanın, dolayısıyla kapitalist üretim tarzının sürekliliğini sağlama amacının ortaya çıkış ilkesini oluşturduğu rasyonelite - bilimsel yönetim, gövdesine eklenen yönetim psikolojisini, politik-ekonomik-toplumsal olanı bireysel olanla açıklamaya yöneltmiştir. Zamanla bir önceki kuramın eksikliğine eklemeler

⁶ "Yönetim psikolojisi kavramının kendisi, her şeyden önce belirli akademik-ideolojik tercihlere sıkı sıkıya bağlı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer biçimde, çalışma psikolojisi, örgüt sosyolojisi, örgüt psikolojisi kavramları da..." (Dikmen, 2013: 19).

yaparak birbirini izleyen (davranışçı okul sonrası) yeni, daha insani yaklaşımların ortaya çıktığı görülmekle birlikte, daha fazla üretim, daha verimli çalışma ve çalışanların özne değil nesne konumunda ele alınmaları gerçekleri değişmemiştir. Bu değişmemenin esas nedeni ise psikolojinin yönetim bilimine dâhil oluşu, başka bir deyişle, yönetim psikolojisinin ortaya çıkış dinamiğinde yatmaktadır. Psikoloji, piyasaya, ekonomiye ve üretici güçlere bir müdahale aracı olarak rol oynamış, sermayenin işgücü denetimini doğrudan baskıcı bir güce dayandırmadan yapabilesinin de bir aracı olmuş, verimliliği artırma ve hiyerarşik - disiplinli bir üretim düzeni gereksinimine yönelik arayışlara işlevsel bir cevap niteliği taşımıştır.⁷

2. Türk Kamu Yönetimi ve Psikoloji

Türkiye’de kamu yönetimi disiplininin fiili olarak inşa edilme sürecinin II. Dünya Savaşı sonrasına denk geldiği bilinmektedir (Güler, 2008: 6). Bu inşa süreci genel bir dünya programı içinde gerçekleşmiş, 1945-1980 yılları arasında yaşama geçirilen *idari reform döneminde* ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmalarına odaklanılmıştır (Övgün, 2013: 14). Türkiye’de kamu yönetimi disiplininin kuruluş süreci ile bilimsel zemininin köklerini bu dönemlendirmeye oluşturmuştur. 1980 sonrası ise kamu yönetimi disiplini paradigma değişimleri ile karşı karşıya kalmıştır. 1980 sonrası tüm dünyada esen neo-liberalizm rüzgarları beraberinde yeni kamu işletmeciliği, yönetim gibi kuram ve kavramları getirmiş, Türkiye’de de kamu yönetimi disiplininin inceleme nesnesi ve yöntemleri değişim göstermiştir. Çalışmanın amacına uygun olduğunu düşündüğümüz bir dönemlendirme ile bu başlık altında Türkiye’de kamu yönetimi ve psikoloji disiplinlerinin yanında ‘yönetim psikolojisi’ meydana gelene dek gösterdikleri etkileşimler, temaslar incelenecek, 1980 sonrası ile birlikte yönetim psikolojisinde de kendini gösteren paradigma değişimi ayrı bir başlık olarak ele alınacaktır.

⁷Frankfurt Okulu’nun çalışmaları ile psikolojinin ilk kez politik bir kimlikle bilimler dünyasına dâhil olduğunu not etmek gerekir. Söz konusu psikoloji çalışmaları, T. W. Adorno, M. Horkheimer, H. Marcuse ve E. Fromm tarafından şekillendirilerek, özellikle Marksist felsefeye olan ilgileri ile birleşmiş, diğer yandan temelde Freudien psikanalitik tekniklere dayalı olarak gelişmiştir. Ancak yönetim psikolojisi bu çalışmaların dışında yer almıştır.

2.1. 1950'li ve 1960'lı Yıllar: İdarede Beşeri İlişkiler

Psikolojinin, dünya yazınında kamu yönetimi disiplininin temel bileşenlerinden biri olarak kuramsallaştırılması 1930'lu yılların sonu ile 1940'lı yıllarda E. Marshall Dimock⁸, Herbert Simon, Dwight Waldo ve kısmen Robert Dahl ile gerçekleştirildiği görülmektedir. M. Dimock 1937 yılında yayınladığı *The Study of Administration* adlı kitabında *yönetsel süreç* tanımını ortaya koymuş, yönetsel sürecin içinde idarecilerin gördükleri işlerin önemli olduğunu belirtmiş ve idarenin hem bir toplumsal mühendislik hem de uygulamalı psikoloji olduğunu vurgulamıştır (Dimock, 1937: 29-30). 1947 yılında yayınlanan *İdari Davranış: İdari Organizasyonlarda Karar Verme Süreci (Administrative Behavior: a Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization)* adlı doktora teziyle örgütlerde yönetsel karar verme eyleminin psikolojik boyutlarına odaklanan H. Simon, psikolojiyi endüstri alanından kamu yönetimine çekerek farklı bir yaklaşımın habercisi olmuş, kamu yönetimini örgütler çerçevesinde tanımlamıştır. Kamu örgütlerinde insan davranışı Simon'ın düşüncesinin odak noktasını oluşturmuş, örgütlerde insan davranışının saf bilimini yaratma gerekliliğini vurgulamıştır (Simon, 1947: 202). Ek olarak Simon psikoloji ile iktisat ve kamu yönetimi teorileri arasındaki büyük mesafenin kapanmasının her iki alandan araştırmacılar için de bir kilometre taşı niteliğinde olacağını belirtmiştir (Simon, 1955: 100). R. Dahl ise kamu yönetiminin evrensel prensiplere sahip bir bilim olma çabasını ve bu çabada verimliliğin esas alınmasını eleştirdiği çalışmasında farklı bir perspektif açarak kamu yönetiminin, bir bilim olacaksa şayet, insan davranışlarını anlama üzerine temellendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Dahl, 1947: 4) Son olarak, D. Waldo 1948 yılında yayınladığı *İdari Devlet (The Administrative State)* başlıklı teziyle II. Dünya Savaşı'na dek idarenin rasyonel, nesnel, değerlerden bağımsız olma iddialarını sorgulamış, etkinliği ve verimliliği temel alan bir kamu yönetimi düşüncesi ortaya atmıştır. Sonrasında ise kamu yönetiminde ve siyaset biliminde sosyoloji ve sosyal psikolojinin etkisinin yirmi yılda çok büyük olduğunu, etkinin esas olarak örgüt teorisi alanında gözlemlendiğini ancak kamu yönetiminde diğer alanlardan daha az hissedildiğini belirtmiştir (Waldo, 1965: 11)

⁸E. Marshall Dimock 1953'te TODAİE'nin 'co-director'ü olarak görevde bulunmuş ve Amme İdaresi dersini vermiştir. Türkiye'de 1950'li yılların 'Amme idaresi' düşüncesinin kuruculuğunu üstlenmiş yazarın, o yıllarda ders kitabı olarak okutulmuş iki kitabı vardır: M. Dimock, *Amme İdaresinin Prensipleri*, (Çev. Nermin Abadan) 1954; M. Dimock ve G. O. Dimock, *Amme İdaresi*, (Çev. Nermin Abadan, Şerif Mardin, Seha L. Meray, Mümtaz Soysal, M. Özyörük) TODAİE Yayını.

Dünya genelinde etkisini gösteren bu düşünsel zeminde 1950’li yıllar, Türkiye için kamu yönetimi disiplini tarihinde kendine özgü bir renk taşımaktadır. Türkiye’de kamu yönetimi disiplininin kuruluşu yaklaşık on yıl sürecek yabancı öğreticilerin katkılarıyla gerçekleşmiş⁹, 1950-1960 yılları hem kamu yönetimi disiplininin kurulması hem de yabancı yazının çevirisi, aktarımı, yöntemlerinin benimsenmesi ve Türkiye’de cılız da olsa uygulanabilirliğinin sınanması ile geçmiştir. Kamu yönetimi disiplini alanında yabancı öğretici eğitiminin, asıl olarak dört ders üzerine kurulmuş olduğu görülmektedir. Bu dersler şunlardır: Kamu yönetimi, örgütlenme, personel yönetimi ve araştırma yöntemleri (Güler, 2008: 16).

Bu dönemde Türkiye’de üzerinde yoğunlaşılacak çalışma alanı M. Dimock ile H. Simon etkisinin gözlendiği *örgüt-süreç* anlayışı olmuştur. 1955 yılında ilk baskısı yapılan *Personel İdaresinde Beşeri Münasebetler* kitabı ile Cemal Mihçioğlu, idarede psikolojinin ve diğer sosyal bilimlerin sunduğu bilgileri kullanmanın önemi, idarenin bir insan münasebetleri sistemi olarak incelenmesi gerektiği üzerinde durmuştur. İdareyi bu şekilde ele almanın en önemli getirisinin "yüksek bir produktiviteye erişmek" olduğu ve bu amacın da milli ekonomi açısından önemli olduğu belirtilmektedir. Bu ikili amacı gerçekleştirmek için başvurulması gereken unsur ise insandır. Bu çalışmada altı çizilmesi gereken bir diğer nokta ise sınıf çatışmalarının psiko-sosyal problemler olarak tanımlanması gereğinin belirtilmesidir. Kitabın çerçevesi içinde işçi-işveren çatışmalarının artık miadını doldurmuş, gerçekliği olmayan olgular olduğu, bu nedenle iktisat ile birlikte psikoloji ve sosyoloji disiplinlerinin idarede yer almasının, iktisadi değil psiko-sosyal olan bu çatışmaların çözümü için elzem olduğu belirtilmektedir. Nitekim Mihçioğlu "mücadeleci sendikalara üye yazılma" edimini psikolojik tatminsizliğin bir sonucu olarak görmüştür. Bilindiği üzere 1950’li yıllar Türkiye’de sınıf hareketlerinin ve işçi örgütlenmelerinin yeni yeni nüvelenmeye başladığı ancak aynı zamanda resmi görüş olarak sınıfların inkâr edildiği yıllardır. Diğer yandan Mihçioğlu bu çalışmasında ele aldığı meselelerin büyük sanayi organizasyonlarının karakteristiğini oluşturduğunu belirtmekte, çalışmanın coğrafi sahasını başta ABD olmak üzere Anglo-Sakson memleketlerdeki araştırmalar ve geniş ölçüde Amerikan kaynaklar olarak çizmektedir. Mihçioğlu’nun odaklandığı inceleme nesnesi işçi davranışları, davranış kalıpları ve değişimleri ile sosyal organizas-

⁹ ABD Uluslararası Gelişme Ajansı danışmanı olan Jerry R. Hopper ve o dönemde ODTÜ’de misafir işletme (management) profesörü olan Richard I. Levin tarafından editörlüğü yapılan ve 1968 yılında Ankara’da basılan ‘‘The Turkish Administrator: A Cultural Survey’’ adlı eser yabancı öğreticiler dönemi için önemli bir örnektir. Eserde birçok farklı uzman tarafından Türk yöneticilere genel yönetsel pratiklerden geleneksel kalıpların analizine kadar geniş bir yelpazede öneriler verilmektedir.

yon atmosferidir. İşçilerin maneviyatı için iş yerlerinde psikologlar bulunması önerilmekte, amirler danışma hususunda yeterli olmadıklarında psikologlara amirlerin işini kolaylaştıracak bir araç olarak yaklaşılmaktadır. Bu durumun işçi devrinde azalmayı ve çalışma şevkinde artmayı meydana getireceği öngörülmektedir. Yazarın Türk kamu yönetimine özgü bir yönetim psikolojisi kavrayışı sunmadığını, amacının daha çok ABD’de bu alanın nasıl yürüdüğünü göstermek olduğu görülmektedir. İşçi sendikalarının beşeri münasebetler üzerindeki tesirleri konusunda dahi Amerikan sendikaları incelenmiş, Amerika’nın sınıfsız bir toplum oluşuna vurgular yapılmıştır. Diğer yandan çalışmada idarecilerin yetişmesi, demokratik idare, beşeri münasebetlere yönelik amirler için eğitim metodlarının öğretilmesi temel amaçlar olarak yer almaktadır. Mihçioğlu’nun kitabı üzerinde uzunca durmamızın nedeni, 1950’li yıllarda Türkiye’de alanın düşünsel ve kuramsal zemininin kuruluşunu net bir şekilde ortaya koymasının yanında Mihçioğlu’nun diğer eserleri ile birlikte alanın kuruculardan biri olmasıdır (Güler, 2008: 8).

16-17 Nisan 1954’te Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü’nün (TODAİE) Ankara’da düzenlediği yüksek idareciler ve yabancı uzmanların katıldığı *İdarede Beşeri Münasebetler* semineri, bir ilk olma niteliği taşımaktadır. 1955 yılında ise TODAİE ilk kez İdarede Beşeri Münasebetler konulu bir dersi eğitim programına almış ve ders Cemal Mihçioğlu tarafından yürütülmüştür. Yine bu dönemde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde kurulmuş olan İşletme İktisadı Enstitüsü ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde beşeri ilişkiler derslerinin verildiği, psikolojinin tanımlı bir biçimde yönetim alanında eğitim kapsamına alındığı görülmektedir. Temel amaç, öğrencilerin idarecilik yeteneklerini geliştirmek, ülkenin idari sorunlarını göz önünde tutan örnek olaylara yer vererek uygulamaya yönelmektir.

1960’lı yıllara gelindiğinde artık kamu yönetimi disiplini on yıl süren yabancı öğretici dönemini kapatmış, kendi dinamiklerini oluşturmaya başlamıştır¹⁰. 1965’ten itibaren çevirilerin yanında yerli öğreticilerin makale ve kitaplarına tanıklık edilmesi (Güler, 2008: 26) süreci ile birlikte beşeri ilişkiler meselesinde de daha Türkiye’ye özgü yaklaşımların ele alındığı gözlenmektedir.

TODAİE’de Genel Öğretim ve Yetiştirme Kursu Öğrencileri için Ülker Köksal tarafından hazırlanmış olan 1969 tarihli *İdarede Beşeri İlişkiler*

¹⁰ 1960’lı yıllar Türkiye’de psikoloji disiplini için de bir dönüm noktasıdır, zira ülkede 20. yüzyılın başında kurulmuş ve Avrupa etkilerini taşımakta olan psikoloji disiplini 1960’lar ile birlikte güçlü bir Amerikan etkisine girmiştir (Kağıtçıbaşı, 1994: 731).

Ders Notları'na baktığımızda, ülke gerçekliğinin kendisinin inceleme nesnesi olarak ele alındığı görülmektedir. Enstitü öğrencilerinin idarecilik yeteneklerini göz önünde tutarak ve geliştirmeye yönelik olarak sunulan bu derslerde örnek olayların da ülkenin idari problemlerini göz önünde bulundurularak hazırlandıkları değerlendirilebilmektedir. Ülker Köksal ilk olarak beşeri ilişkiler alanının doğuşunun beşeri amaçlara değil, iktisadi zorunluluklara bağlı olduğunu belirtmekte, önemli olan noktanın verimlilik olduğunun altını eleştirel bir söylemle çizmektedir (Köksal, 1969: 1). Özellikle özel sektörde ortaya çıkan ve daha sonra kamu sektöründe benimsenen bu alanın Türkiye'de kamu sektörüne ne derece uyup uymadığını da çalışmasında sorgulamaktadır. Örnek olayların tümü kamudan ve kamu iktisadi teşebbüslerinden seçilmiştir. Sendikaları da bir bileşen olarak kurama dâhil eden Köksal'ın çalışmasında örnek olaylarda da bu etki görülmektedir.

1960'lı yıllarda beşeri ilişkiler disiplininin tarihçesi, alanı, kapsamı, konusu, iktisaden geri ülkelerdeki yeri ve tanımı derslerin ve oluşmakta olan literatürün çerçevesini belirlemekle birlikte; tutum ve davranış değişimi, liderlik, otorite, disiplin, statü, nezaret, kontrol gibi sosyal psikolojiye ait konulara¹¹ yer verilmiştir. Beşeri ilişkiler eğitim yöntemleri arasında ise, teşkilatın / personelin özel hayatıyla ilgili durumu, sosyometrik testler, psiko-drama örnekleri yer almaktadır.

Ağırlıklı olarak idari sorunlar tanımlanmakta, bir yandan amir / yönetici davranışı oluşturulmaya çalışılırken diğer yandan memur davranışı yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu çabada, Türkiye'nin bu alandaki kayırma, usulsüzlük, liyakat yokluğu, sürgünler ve benzeri idari problemleri ele alınmaktadır. Örgüt sorunu temelde bir bürokrasi sorunu olarak değerlendirilmekle birlikte, çözülmeye çalışılanın bürokratik sorunlar olduğu görülmektedir. Nitekim 1960'lı yıllarda örgüt ve bürokrasi yapıları birlikte ele alınırken 1970'lerin sonlarına gelindiğinde örgüt çalışmalarının başlı başına bir alan olarak şekillendiği ve bürokrasi çalışmalarının alanın dışında kaldığı görülmektedir.

Belirtilmesi gereken bir diğer önemli nokta ise 1960'lardan itibaren Türkiye kamu yönetimi yazınında beşeri ilişkiler öğretiminin salt verimi arttırmak amacından ibaret olmadığı; daha doğru bir söylemle, verimi artırma amacının ülkenin kalkınması, iktisaden ileri bir seviyeye ulaşması olduğu görülmektedir. Feodal ilişkilerin hiçbir zaman var olmadığı ve ekonomik gelişmesini 1900'lerin başlarından itibaren dev şirketler oluşumu ile gerçekleştiren ABD'de evrensel olduğu nitelenen yönetim psikolojisi

¹¹ Söz konusu kavramların ayrıntılı incelemesi ve geniş bilgi için bakınız: Kağıtçıbaşı, 1988.

kuramları Türkiye’de olduğu gibi kabul görmemiş, Türkiye’nin kendi tarihsel ve ekonomik dinamikleri yazının oluşumunda önemli etkilerde bulunmuştur.

2.2. Bürokrasi Çalışmaları

1950’li yılların sonunda yazında bürokrasiye, devlet yapısına ilgi oluşmaya başlamış, 1959 yılında *Bürokrasi* adlı doçentlik tezi ile Nermin Abadan alanın ilk temsilcilerinden biri olarak kamu yönetimi disiplini yazınında yer almıştır. Psikolojiyi, bilimsel yöntem ile meydana getirilecek rasyonel bir sentezin bileşenlerinden, yapı taşlarından biri olarak gören Abadan, beşeri münasebetlere gereken önem verilmedikçe genel verimin yükseltilmesinin yapay bir çaba olduğunun altını çizmektedir (Abadan, 1959: 148). Abadan’ın parametrelerini, devlet eliyle kalkınma ve bu yöndeki sorumlulukta memurlara düşen görevler, gelişmekte olan ülkeler için devlet bürokrasisinin verimliliği ve hedefin ne bolşevizm ne faşizm ne de nasyonel sosyalizm olması gerekliliği oluşturmaktadır. Psikolojiye, özellikle de sosyal psikolojiye yapılan vurgular çalışmada önemli bir yer teşkil etmektedir. Çalışmanın doğası gereği Weberci bir anlayışla çizilen çerçevede Waldo, Simon ve Mihçioğlu etkileri görülmektedir.

Karşılaştırmalı kamu yönetimi akımı 1960’ların sonunda ABD merkezli bir anlayış olarak ortaya çıkarken "azgelişmiş ülkelerin idari yapılarını düzeltmeye çalışmadan önce bu idari yapıların özellikleri ve bu özelliklerin nedenlerinin incelenmesi gerektiği" görüşünü ileri sürmektedir (Güler, 2011: 20). Türkiye’de bu akımın temsilcisi olarak 1973 yılında yayınlanan *Modernleşme ve Bürokrasi: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimine Giriş* ile *Bürokratik Yönetim Geleneği* (1974) yapıtları ve bürokrasi çalışmaları ile Metin Heper yazında karşımıza çıkmaktadır.

Bürokrasi üzerine yapılan bu kültürel ve kuramsal betimlemelerin yanı sıra bürokrasiyi davranışsal yönleriyle ele alan çalışmalar da bu dönemdeki yazında yer almaktadır (Akbulut, 2005: 3). Örneğin Gencay Şaylan 1974’te yayınlanan *Türkiye’de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji* adlı kitabında Türk bürokrasisinin siyasal ideolojisini bir alan çalışması çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır. Yazında ilk ampirik çalışma niteliğine sahip eserlerden biri olan çalışmada kişilik psikolojisi, psikanaliz ve psiko-dinamik açıklamalar ön planda tutulurken, sosyal psikolojinin grup çalışmaları da çalışmaya dahil edilmiştir. Devlet inceleme nesnesi olarak ele alınmakta ve bürokratik davranış üzerinde ağırlıklı olarak durulmaktadır. Çalışmanın özgün yanlarından birini ideal batı tipi bürokrasi varsayımlarının az gelişmiş ülkeler için geçerli olmayabileceği, her ülkenin sosyo-

ekonomik ve tarihsel koşullarının bürokratik yapı ve davranışlardan soyutlanamayacağı, bürokratik yabancılaşmanın kökenleri, bürokrasinin özel çıkarlarının rasyonalite dâhilinde ele alınamayacağı tezlerini diyalektik bir yaklaşımla içermesidir. Şaylan, beşeri ilişkileri dönemin burjuva ideolojisine egemen olan yaklaşım olarak görmekte, Türkiye'nin toplumsal evrimi ve kuramsal modelini bu parametreler ışığında çizmektedir.

1970'lerin ortalarına gelindiğinde dünya genelinde bürokrasi ve devlet eleştirileri yoğunlaşmış, devletin ekonomik büyümeyi sınırlandıran hantal bir yapıya büründüğü ifade edilmeye başlanmıştır. Savaş sonrası dönemde üzerinde uzlaşılan Keynesyen ekonomik modelin mali krizlere yol açmaya başlayan yapısı yeni kuramsal arayışları da beraberinde getirmiştir.

2.3. 1970'ler: Örgüt Kuramları ve Örgüt Psikolojisi

Türkiye'de 1970'li yıllarda ortaya konulan çalışmaları ele almadan önce önemli öncülleri belirlemek gerekmektedir. Amerikalı bir sosyal psikolog olan Rensis Likert 1961'de *Yönetimde Yeni Modeller (New Patterns of Management)* adlı çalışması ile katılımcı yönetim ve örgütsel gelişmede yeni teknikler önermiştir. Yine Amerikalı bir psikolog ve sosyal bilimci olan Robert L. Kahn ve arkadaşları tarafından 1964 yılında yayınlanan ve örgütsel rollerdeki akıl / ruh sağlığı konusunda yapılan ilk çalışma niteliğindeki *Örgütsel Stres (Organizational Stress: Studies in Role Conflict and Ambiguity)* adlı yapıt 1970'lerde Türkiye'de ilgi görmeye başlamıştır. Ardından 1965 yılında Daniel Katz ve Robert L. Kahn tarafından *Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi (The Social Psychology of Organizations)* yayınlanmış, ilk Türkçe çevirisi 1977 yılında yapılmıştır. 1970 sonrası Türk kamu yönetimi yazınına damgasını vuran örgüt çalışmalarında bu yapıtların etkisi ve bir bütün olarak sosyal psikoloji önemli bir ağırlığa sahiptir.

Bu dönemde örgütün başlı başına bir inceleme nesnesi olarak ele alındığı görülmektedir. Genelde kamu yönetimi, özelde ise personel yönetimi alanı temel olarak örgüt psikolojisinden beslenmekte, Türkiye'de sosyal psikolojinin yöntemlerini kullanan uygulamaya dönük çalışmaların hız kazandığı görülmektedir. Örgüt kuramları olarak hem kamu hem de işletme alanlarında geçerli sayılarak ele alınan yaklaşımlar olmakla birlikte dönemde etkisini gösteren özellikle *sistem yaklaşımı*¹² olmuş, örgütler açık sistemler olarak ele alınmıştır.

¹²“Sistem” literatürde, birbiriyle karşılıklı iç bağımlılıkları olan öğelerden meydana gelmiş bir bütün, olarak tanımlanmaktadır (Onaran, 1971: 21).

1971 yılında Oğuz Onaran tarafından doçentlik tezi olarak sunulan *Örgütlerde Karar Verme* adlı eser, örgütlerde doğrudan psikolojik bir dinamik olan karar verme davranışına odaklanmış, bu davranışı etkileyen faktörleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Karar vermenin yalnızca ussal bir edim değil davranışsal bir eylem ve toplumsal bir süreç olduğu tezi çalışmanın iddiasını oluşturmaktadır. Çalışma kuramsal bir çerçevede ortaya konulmakla birlikte kamu kurumlarındaki tutuculuk nedeniyle uygulama yapmanın mümkün olmaması yazarı bu tercihe sürüklemiştir. Araştırmada örgütler ele alınırken kamu yönetimi ve özel işletme yönetimi arasında bir ayrım gözetilmemiştir. Oğuz Onaran çalışmasını eleştirel bir tarzda ele alırken dönemde insan ilişkilerinin daha çok alt kademe yöneticileri için işgörelere nasıl davranılacağını gösteren bir eğitim aracı olarak kaldığını belirtmektedir (Onaran, 1971: 17). Onaran, sosyal psikolojiyi kamu yönetimine tamamıyla dâhil eden ilk kuramcılardan biri sayılabilir; hatta söz konusu yapıtı bir sosyal psikoloji kitabı olarak okumak dahi mümkündür. Nitekim Onaran 1967 yılında, David Krech ve Richard S. Crutchfield tarafından yazılan *Sosyal Psikoloji: Teori ve Sorunlar (Theory and Problems of Social Psychology)* kitabının çevirisini Erdoğan Güçbilmez ile birlikte, James G. March ve Herbert A. Simon tarafından yazılan *Örgütler (Organizations)* kitabının çevirisini ise Ömer Bozkurt ile birlikte 1977 yılında yapmıştır.

Türkiye’de alanın *Örgüt Psikolojisi* olarak tanımlanması Mustafa Tosun’un, Edgar H. Schein’in *Organizational Psychology (1965)* kitabını 1978 yılında çevirmesi ile gerçekleşmiştir. Disiplinin nesnesi işçilerdir ve yapıt yöneticilere yöneliktir. Örgütlerde psikolojik sorunlar, personel alma-seçme ve eğitim, örgütsel insan ve yönetim süreci, gruplar ve örgütsel etkililik konularına odaklanan bu alan, kamu yönetiminin de 1970’li yıllarda üzerinde yükseldiği zemini göstermektedir.

Örgütü hem bürokrasinin davranışsal yönleri ile hem de kültürel bir atmosfer olarak ele alan yapıtlardan biri de Yücel Ertekin’in 1978 tarihli *Örgüt İklimi* çalışmasıdır. Psikolojik iklim kavramının 1960 yılında sanayi psikolojisine Gellerman tarafından getirilmiş olduğunu belirten Ertekin, örgüt iklimini "örgüte kimliğini kazandıran, görevlilerin davranışlarını etkileyen ve onlar tarafından algılanan, örgüte egemen olan tüm özellikler dizisi" olarak tanımlamaktadır (Ertekin, 1978: 6). Çalışmanın özgünlüğü örgüt kuramları dâhilinde Türkiye’de yapılan ilk alan araştırması olmasıdır. Amacın Türk kamu yönetiminin davranışsal yönlerini belirlemek olmasıyla birlikte çalışmada geleneksel bir hizmet kuruluşu olması niteliği ile İçişleri Bakanlığı ve teknik kamu görevlilerinin egemen olduğu Devlet Su İşleri Müdürlüğü karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmıştır. Diğer örgüt çalışmalarında olduğu gibi örgüt kavramının ele alınmasında kamu – özel

ayrımı yapılmamış, soru kağıdı yöntemi kullanılarak çalışanların tutum ve davranışlarına odaklanılmıştır. Bulgular incelendiğinde Türk kamu yönetiminin örgüt sorunları arasında bürokrasi, siyasal baskılar, gelişmekte olan bir ülke olmak, işçi devri oranının yüksekliği sayılabilmekte, verimliliğin ilk sıralarda yer almadığı ancak etkinliğin önemli bir sorun teşkil ettiği görülmektedir (Ertekin, 1978: 53-59). Güdüleyicilerin başında ise "memlekete hizmet", ülke çıkarı, diğer bir deyişle ülke kalkınmasına katkıda bulunmak gelmektedir.

Mustafa Tosun'un 1981 tarihli *Örgütsel Etkililik* çalışması hem bir kuramsal çalışma hem de bir alan çalışması niteliği göstermektedir. Amaç modeli ile sistem modelini uzlaştırma saiki ile hareket edilerek alan çalışması Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Genel Müdürlüğü'nün taşradaki eylemci birimleri üzerinde yapılmıştır. Soru kağıdı yöntemi ile yapılan bu araştırmada kamu yönetimine hâkim olmaya başlayan istatistiğin ağırlıklı etkisi görülmektedir. Tosun'un çalışması Türk kamu yönetiminin dinamiklerini belirlemekten ziyade söz konusu iki modelin uzlaşabilirliğini ölçmekte olup, sonuçların istatistiksel sonuçları doğrultusunda anlamlı olup olmadığına bakılmış, evrensel ölçütlere dayalı bir kuram geliştirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu çalışmanın bu başlık altında ele alınmasının nedeni, çalışmanın 1980 sonrası görülen paradigma değişimini değil örgüt kuramları çerçevesini yansıtmasıdır.

Benzer bir çalışma yine 1981 yılında Turgay Ergun tarafından *Türk Kamu Yönetiminde Önderlik Davranışı* adlı kitapta sunulmuştur. Odağında beş bakanlığın Ankara örgütünde çalışan Türk kamu yöneticilerinde önderlik davranışının ortaya konulması olan çalışmada, Amerikan önderlik kuramlarının Türk yöneticiler için yordayıcı olup olmadığı araştırılmıştır. Aslında çalışma Tosun'un *Örgütsel Etkililik* çalışmasına benzer şekilde daha çok kuram ve istatistiki veri sınamasıdır.

Bu dönemde Kurthan Fişek tarihsel maddeci yaklaşımıyla Türk kamu yönetimi yazınında bir kırılmayı temsil etmektedir. Fişek, *Yönetim* (1975) kitabında yönetim ve yönetsel düşünce için bir evrim modeli kurmakta, yönetim biliminin disiplinler arası ve evrensel boyutlarını sorgulamaktadır. "Örgütün yapısını belirleyen insanın davranışı değil, insanın yapısını belirleyen örgütün davranışidir" (Fişek, 2012: 166) yaklaşımı ile örgüt kuramlarının ideolojik altyapılarını eleştirel bir anlayışla ele almaktadır. Örgüt kuramlarının sunduğu bilimsel bulguların sermaye ve emek arasındaki çatışmalara son vermesinin beklendiğini belirtmektedir.

Diğer yandan 1970'li yıllarda yönetim sosyolojisi alanı da Türkiye'de ele alınmaya başlanmış, toplumsal yapının bürokratik örgütlenme ve ilişkileri üzerine etkileri incelenmiştir (Çiner, 2016: 89). Yine aynı dönemde

özel işletme yönetimi ve sanayiler için de örgüt sosyolojisi araştırmaları yapılmış olmakla birlikte Ayşe Öncü'nün 1976 yılında yayınladığı *Örgüt Sosyolojisi* yapıtı çağdaş toplumu örgütlü toplum olarak ele almış, karşılaştırmalı kamu yönetimi araştırmalarının ortaya çıkması ile birlikte örgüt incelemelerinin de hızla büyümekte olan bir alan olduğunu belirtmiştir. Örgütleri toplumsal birer yapı olarak değerlendiren ve Türkiye'nin kendine özgü örgütsel dinamiklerini analiz etmeye çalışan bu yapıt sonrası yönetim ve daha özeld e örgüt sosyolojisi alanı albenisini kaybetmiştir.

2.4. Türkiye'de "Yönetim Psikolojisi"

1970'li yılların ikinci yarısından sonra artık TODAİE'de bir *yönetim psikolojisi bölümünün* var olduğu bilinmektedir. Yönetim psikolojisi, bölüm tarafından psikolojinin bir dalı olarak, "örgütün yapı ve işleyişiyle onun içindeki birey ve grupların davranışını inceleyen bir disiplin" şeklinde tanımlanmaktadır (TODAİE, 1977: VII). Yönetim psikolojisinin kullandığı modeller ve davranışsal tekniklerin çoğu sanayi psikolojisi ve sistem kuramından alınmıştır. Bölüm bu model ve teknikleri gelişmiş bir toplumun ürünleri saymakla birlikte Türkiye'deki örgütlere uygulanabilmeleri için yüklenmiş buldukları değerlerden artılmaları gerektiğini savunmaktadır.

7-9 Aralık 1977 tarihlerinde *Yönetim Psikolojisi I. Ulusal Sempozyumu*'nun, 16-19 Kasım 1981 tarihlerinde ise *Yönetim Psikolojisi II. Ulusal Sempozyumu*'nun gerçekleştirildiği, artık tanımlı bir yönetim psikolojisi disiplininin gelişmekte olduğu görülmektedir. Dört yıl ara ile gerçekleştirilen bu iki sempozyumda sunulan bildirimleri ve kayda alınmış olan her bildiri sonrası yapılan tartışma ve değerlendirmeleri incelemenin, yönetim psikolojisinin Türkiye'de başlı başına bir alan olarak somutlaşma dinamiklerini analiz edebilmek açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

1977 tarihli ilk sempozyumda bildirimler örgüt davranışı, örgütte üst-üst ilişkileri, yönetici davranışı ve liderlik, modern ve gelenekçi toplumlarda çevre-örgüt-birey modelleri, bürokratik davranış ve kültürel faktörler konularına odaklanmış, bildiri sahipleri 1970'li yıllarda yukarıda bahsettiğimiz örgüt kuramlarında ilk eserleri veren kişilerden oluşmuştur. Sunulan toplam on iki bildiriden altısı kuramsal çalışma olmakla birlikte diğer altısı uygulamaya dönük çalışmalar olup, beş tanesi kamu kurumlarında (özellikle bakanlıklarda) bir tanesi de bir fabrikada yapılmıştır.

Sempozyumdaki bildiri ve tartışmalarda yönetim psikolojisine dair iki temel kaygının var olduğu görülmektedir. İlk olarak araştırmacılar yönetim

psikolojisinin sınıflı toplum ve sınıfsal çatışma gibi somut gerçekleri görmezden gelmesini eleştirmektedirler. Gencay Şaylan bu durumu, yönetim psikolojisinin partizanlığı olarak adlandırmakta ve alanın "modern kapitalist toplumda ortaya çıkan sorun ve rahatsızlıkların sosyo-ekonomik yapıda köklü dönüşümler yapılmasına gerek kalmaksızın çözülebileceği" savunusunu yaptığı eleştirisi ile belirtmektedir. Şaylan'a göre bu yönü ile yönetim psikolojisi, büyük ölçüde burjuva ideolojisinden kaynaklanan bir *pseudo* bilim niteliği taşımaktadır (TODAİE, 1979: 51). Yönetim psikolojisine şüphe ve eleştiri ile yaklaşım yalnızca Şaylan'ın değil, katılımcıların çoğunun genel tutumu şeklindedir. Mustafa Tosun bu görüşü,

"Dikkat edilecek nokta, yaklaşımların hangi dünya görüşünü ve değerleri yansıttığı, açık ve gizli amaçların ne olduğu, bunların toplanan veri tipini ve verilerin kullanılmasını nasıl etkilediklerinin bilinmesidir" (TODAİE, 1979: 26).¹³

şeklinde ifade etmektedir. Metin Kazancı ise yönetim psikolojisinin öncelikle sınıflı toplumu veri kabul etmesi gerektiğini, örgütlü mücadelenin çalışanlar, özellikle memurlar için kaçınılmaz bir yol olduğunu vurgulamaktadır. İkinci temel kaygı ise yönetim psikolojisi kuramlarının batılı ülkelerde geliştirilmiş olduğu verisiyle Türk yönetim yapısına ne kadar uyduğu düşünülmeden olduğu gibi önerilmesidir. Araştırmacılara göre yapılması gereken 1950'li yıllardan itibaren kendi içinde de dönüşümler geçiren Türkiye bürokrasisinin incelenmesi, siyasal çalkantıların tırmandığı 1970'li yılların tartışmalarını da göz önünde tutan bürokratik-davranışsal değerlendirmeler yapılmasıdır. Kısacası Türkiye'nin ilk yönetim psikolojisi sempozyumunda hâkim yaklaşımın "yönetim psikolojisinin emperyalist yapısı"na (TODAİE, 1979: 78-222) kuşku ile yaklaşmak ve Türkiye'nin siyasal ve bürokratik çatışmalarını değerlendirmek ve çözüme yönelik daha gerçekçi araçlar aramak olduğu görülmektedir.

1981'de yapılan ve bu kez dört gün süren ikinci sempozyumda yine inceleme nesnesi neredeyse bütünüyle örgütler olmuş, bunun yanında tutum ve güdülenme çalışmalarına da yer verilmiştir. Ancak bu kez kamu kurumlarından daha fazla oranda özel işletmelerin veri alındığı, görgül çalışmaların sempozyuma ağırlığını koymuş olduğu ve sosyal psikoloji disiplininin etkisinin yoğun olarak hissedildiği görülmektedir. Uygulama çalışmalarının bildirilerin dörtte üçünü oluşturduğu sempozyumda bir yanda

¹³ Mustafa Tosun yine başka bir yerde "Rus yazarları, insan ilişkileri akımını, tekelci kapitalizmin ideolojik silahı olarak nitelemektedirler. Taylor, bir konuşmasında, bilimsel yönetimi kapitalist sistemin sosyalizme karşı bir savunma aracı olarak düşündüğünü söylüyor." ifadesinde bulunmaktadır. (TODAİE, 1979: 30).

görgül araştırmaların desteklenmesine dönük bir kanı söz konusu iken Ömer Bozkurt'un,

"Öylesine bir hava esiyor ki zaman zaman eğer bir metinde biraz esoterique formüller, bol yunan harfi, 0.00165 gibi katsayılar bulunmazsa, o metin salt spekülasyon sayılarak neredeyse mahkum edilecek" (TODAİE, 1982: 501).

sözleri genel atmosferi ifade etmektedir. İlk sempozyumdaki temel kaygılardan biri olan Türkiye'de bürokratik davranış örüntüsünü belirleme isteği bu sempozyumda da diğeri kadar yoğun olmamakla birlikte varlığını korumaktadır. Milli bir yönetim bilimi geliştirmek için yönetim psikolojisinin araçlarını kullanma, yönetimin evrensel değil durumsal olduğu ve Türkiye'ye özgü yönetim bilimini geliştirme gereği yaklaşımı tartışılan konulardan biri olmuştur. Dikkat çeken önemli noktalardan bir diğeri, yönetim psikolojisinin ideolojik boyutuna yönelik eleştirilerin bu kez az da olsa sabitliğini korumasıyla birlikte, "örgütlerdeki siyasal kökenli kümeleşmelerin işgörenlere ve örgüte verdiği zararlar ve yarattığı tedirginlik"ten (TODAİE, 1981: 222-223) bahsedilmesi, sağlıklı insanın toplum düzeni ile uyuşan insan olduğunun belirtilmesi ve anarşizm, komünizm hareketleri dışında kalan insanların *normal* olarak tanımlanmasıdır. 12 Eylül döneminin yarattığı baskı ve çatışma ortamında akademiden soyut modellerin değil çözüme yönelik beklentilerin var olduğu, bireyselci yaklaşımlar ile bütünün gözden kaçırıldığı da sempozyumda ifade edilen düşünceler arasındadır. Bir yanda işletmeye dönük önerilerle birlikte süregelen bir ölçme, ölçek geliştirme-adapte etme çabasıyla birlikte istatistiğin ve ölçmenin kutanmasına karşılık, diğeri yanda somut ve gerçekçi adımların atılması beklentileri bu sempozyumda bir arada var olmuştur. 1980 sonrası değişen kamu yönetimi yaklaşımı ile birlikte yönetim psikolojisinde de değişimlerin kendini göstermeye başladığı sempozyumdaki tartışmalardan okunabilmektedir.

2.5. 1980 Sonrası ve Yönetim Psikolojisinde Paradigma Değişimi

1980'li yıllardan itibaren yeni ve kapsamlı bir reçete olarak dünya genelini saran neoliberalizm, küreselleşme ile yeni liberal ekonomik ve toplumsal örüntülerin Türkiye'de de kırılma noktasını teşkil ettiği bir olgu durumundadır. Özelleştirme, kamunun ve bir bütün olarak devletin küçültülmesi, piyasacı anlayış bu olgunun temel dinamiklerini oluşturmuştur. 1970'li yılların sonu ile 1980'li yılların başında görülen ekonomik ve toplumsal sancılı neoliberalizmle giderileceği kanaatine varıldıktan sonra kamu yönetimi alanı işletmeci yaklaşımlarla istila edilmiştir (Zengin, 2015: 66). Kamu yönetiminde en belirgin şekilde görülen dönüşümün

kamu yönetimi ve işletme yönetimi arasındaki ayrımın ortadan kalkması, yeni kamu işletmeciliği yaklaşımı ile birlikte yönetim, toplam kalite yönetimi, stratejik yönetim gibi bir yığın kavram silsilesi literatürde ve yaşamda yerini almaya başlamıştır. Ruşen Keleş'in "kapitalist sistemi yeryüzüne egemen kılmayı amaçlayan olgu" olarak tanımladığı küreselleşme (Keleş, 2016:143), yalnızca kamu yönetiminde değil yönetim psikolojisi disiplininde de dönüşümleri beraberinde getirmiştir.

Türkiye yönetim psikolojisi yazınında örgüt kavramı 1980'li yıllara kadar kamu ve özel örgütlerin bütünü olarak ele alınırken 1980 sonrası *örgüt eşittir işletme* anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. Yönetim psikolojisi ve örgütsel davranış bilgisi artık küreselleşmekte olan iş hayatında yöneticilere sunulan başvuru kitapları şeklini almıştır. Katılımcılığın, rakiplere karşı fark yaratmanın, insan kaynaklarının, girişimciliğin ve yaratıcılığın, ilham veren ve reformcu liderliğin, kısacası insanları yarıştırmamanın örgütsel yaklaşımın yeni yüzü olması 1980 sonrasına damgasını vurmuştur. "İnsangücü etmenini, amaçlar doğrultusunda davranışa geçirebilme ve ondan iyi bir verim alabilmeyi gerektiren yönetsel etkinlik" (Eren, 2014: 1) artık yönetim psikolojisinin çekirdeği olduğunu saklama gereği duymamaktadır. Kapitalizmi ve onun yıkıcı ve yabancılaştırıcı etkilerini yok saymak artık disiplinin bir gereği durumundadır. Diğer yandan yönetim psikolojisi kamu yönetiminin ellerinden neredeyse tamamen kaymış, işletme yönetimi dâhilinde tanımlanan bir alan haline gelmiştir.

Özellikle 2000'li yıllardan itibaren hız kesmeden ilerleyen özelleştirmeler ile ucuz işgücü arayışları, esnek ve güvencesiz çalışma koşulları ve dolayısıyla sürekli işsizlik korkusu ve sömürü artarken, toplum hızlı bir mülksüzleşme sürecinin içinde yer almaktadır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011: 99). Yönetim psikolojisi ise bu yeni tanımlı alanında suya sabuna dokunmadan, ilk ortaya çıkış amacı olan verimlilik çabasından ödün vermeyerek ancak merkezine küreselleşmenin ve rekabetçi piyasa koşullarının gerekliliklerini alarak literatürünü genişletmeye devam etmektedir. 20. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de Tavistock Enstitüsü tarafından kömür ocaklarında yapılan araştırmalarda bahsedilen psikolojik mutluluk nasıl ki ideolojik bir zemini işaret etmekteyse, günümüzün artan sömürü koşullarında yönetim psikolojisinin ürettiği bilgiler de halen aynı zeminde bulunduğu göstergesidir.

Tüm bunların yanında söz edilmesi gereken güncel gelişmelerden biri de, Simon'ın altmış yılı aşan çağrısını temel alarak kamu yönetimine psikolojiyi entegre etmeye çalışan kuramcılarının çalışmalarıdır. Söz konusu çalışmaların henüz çok yeni olmasıyla birlikte, tıpkı politik psikoloji ve davranışsal iktisadın var olması gibi bir davranışsal kamu yönetiminin varlığına duyulan ihtiyaç dile getirilmektedir (Olsen, 2015: 325). Davranışsal

kamu yönetimi, bireysel davranış ve tutumlar ile grup davranışı üzerine ortaya koyulan son dönem psikoloji bilgisinden yararlanılarak kamu yönetiminin disiplinler arası bir analiz biçimi olarak tanımlanmaktadır (Grimmelikhuijsen vd., 2016: 46). Davranışsal iktisattan yola çıkılarak oluşturulan (Kasdan, 2018: 3) davranışsal kamu yönetiminde psikoloji araştırma metodlarının ve ölçme yöntemlerinin kullanılması öngörülmekte, bu alanın geliştirilmesinin hem kamu yönetimi hem psikoloji disiplinleri açısından verimli olacağı iddia edilmektedir (Grimmelikhuijsen vd., 2016: 46). Davranışsal kamu yönetiminin yol haritası üzerine konuşmak henüz erken görünse de, kuramcıların psikolojiyi kamu yönetimine entegre etmekten kasettikleri davranışsal bir disiplin oluşturmak, bir başka deyişle psikolojiyi davranışçılığa indirgemektir. Oysa psikolojinin etik ve felsefi temelleri ile birlikte bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. 20. Yüzyılın başında psikolojide bir bilimsel gelenek halini alan davranışçılığın 21. yüzyıl ile birlikte yeniden gözde kuramlardan biri hâline geldiği, davranış kavramının birçok alanda karşımıza çıktığı görülmektedir (Davies, 2018: 89). Bununla birlikte davranışsal kamu yönetimi projesinin nasıl bir kamu yönetimi paradigması için öngörüldüğü tartışılmaya ihtiyaç duymaktadır. Dahl'ın "psikolojinin dâhil edildiği bir kamu yönetimi bilimi demokrasi için mi verimlilik için mi olmalı" sorusu ve kamu çalışanlarının haklarını dâhil etmeden evrensel bir kamu yönetiminin nasıl kurulacağına dair çinkenceleri (Dahl, 1947: 2-3) halen tartışılmayı beklemektedir. Türk kamu yönetimi kuramcılarının 1970'lerde dile getirdikleri eleştiriler ile tam olarak neye hizmet eden bir disiplinden bahsedildiği soruları ise güncelliğini korumakla birlikte bu tartışma başka bir çalışmanın konusunu oluşturacaktır. Son olarak var olan bu girişimler, yönetim psikolojisinin kamu yönetiminin ellerinden kaymış olduğu tezini destekler nitelikte olup, ilerleyen dönemde başka yeni arayışların da ortaya çıkması muhtemeldir.

Türkiye'de kamu yönetimi disiplininde yönetim psikolojisine yönelik 1960 ve 1970'li yıllarda dile getirilen eleştirel yaklaşımların özellikle 2000'ler sonrası oldukça azaldığı, alanın neredeyse tümüyle işletme yönetimi için bilgi üretmesi gereken bir yapı olduğunun kabul edildiği gözlenmektedir. Diğer yandan işletme disiplinine içkin olarak görülen yönetim psikolojisi, eleştirel psikoloji ve siyaset bilimi yazını ile temasta bulunmamakta, 20. yüzyılın temel toplumsal psikoloji çalışmaları dışında günümüzün değişen dünyasına ya da yeni çalışma ve yaklaşımlara yer vermemektedir.

Sonuç

Türkiye’de sanayi psikolojisi ABD ve diğer batı ülkelerinde görüldüğü gibi yönetim psikolojisine giden yolda ilk adım olmamıştır. Kapitalizm 1930 sonrası devlet eliyle geliştirilmeye çalışılırken 1950’lere gelindiğinde Türkiye kendini sosyal devlet dinamiklerine sahip, kalkınmaya çalışan, az gelişmiş bir ülke olarak bulmuştu. Ulusal sermayenin cılız olması ve kamu iktisadi teşebbüslerinin ve devlet kurumlarının hem ülke kalkınmasında hem de batı tipi modernleşme hedefinde önemli bir yer tutması, psikolojinin de yönetime büyük şirketler ve tröstler yolu ile değil kamu aracılığıyla girmesi sonucunu doğurmuştur. Kısacası Türkiye’de yönetim psikolojisi öncelikle bürokraside, araç ve yöntem transferi yoluyla ortaya çıkmıştır.

Ülkenin tarihsel süreçte geçirdiği politik sarsıntılar ve köklü siyasi değişimler disiplinin kuruluşunda bakış açılarının genişlemesine, eleştirilere ve farklı çözüm arayışlarına yol açıyorsa da açılan bu yollar 1980 sonrası dönemde olduğu gibi ya bastırılmış ya da yeterince ilgi görmemiştir. Ana akım yönetim psikolojisi yazını halen Amerikan işlevselci yaklaşımı eksenli varlığını korumaktadır.

Neoliberal dalganın hedef aldığı toplumsallık, kamusal ve siyaset kavrayışının (Özkazanç, 2011: 14-15) yeniden kurgulanmasına olanak sağlayan, toplumsal gerçekleri ölçme yöntemlerinin ötesinde ele alıp onları yok saymayan, yönetimin evrenselliğini kanıtlanmanın aracı olma durumundan sıyrılmış bir yönetim psikolojisi disiplinine duyulan ihtiyaç her geçen gün daha da artmaktadır.

Kaynakça

- Abadan, Nermin, *Bürokrasi*, AÜ SBF Yayın No: 92-74, Ankara 1959.
- Akbulut, Örsan, *Siyaset ve Yönetim İlişkisi Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım*, TODAİE, Ankara 2005.
- Aslıtürk, Ersin ve Sertan Batur, "Teknisyenlik ve Toplumsallık Arasında Psikolojinin Dünü, Bugünü ve Yarını", *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, S. 5, Nisan 2014, s. 6-17.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler, *Derinleşen Küresel Kriz ve Türkiye’ye Yansımaları: Ücretli Emek ve Sermaye*, Yordam, İstanbul 2011.
- Batur, Sertan, "Türkiye’de Psikolojinin Kurumsallaşmasında Toplumsal ve Politik Belirleyenler", *Toplum ve Bilim*, S. 107, 2006, s. 217-230.

- Çiner, Can Umut, "Yönetim ve Sinema", *Prof. Dr. Oğuz Onaran'a Armağan*, (Ed. Şule Özkan Erdoğan ve Ozan Zengin), AÜ SBF Yayın No: 615, Ankara 2016, s. 87-104.
- Dahl, Robert A., "The Science of Public Administration: Three Problems", *Public Administration Review*, C. 7, S. 1, 1947, s. 1-11.
- Danziger, Kurt, "Psychology and its History", *Theory & Psychology*, C. 23, S. 6, 2013, s. 829-839.
- Davies, William, *Mutluluk Endüstrisi*, (Çev. Müge Çavdar), Sel, İstanbul 2018.
- Dikmen, Ahmet Alpay, *Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan*, Pratika, Ankara 2013.
- Dimock, E. Marshall, "The Study of Administration", *American Political Science Review*, C. 31, S. 1, 1937, s. 28-40.
- Dunsire, Andrew, "Then and Now Public Administration, 1953-1999", *Political Studies*, No: 48, 1999, s. 360-378.
- Eren, Erol, *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, 14. Baskı, Beta, İstanbul 2014.
- Ergun, Turgay (Ed.), *Yönetim Psikolojisi II: Yönetim Psikolojisi II. Ulusal Simpozyumuna Sunulan Bildiriler-Tartışmalar, 16-19 Kasım 1981*, Sevinç Matbaası, Ankara 1982.
- Ergun, Turgay, *Türk Kamu Yönetiminde Önderlik Davranışı*, TODAİE Yayın No: 191, Ankara 1981.
- Ertekin, Yücel, *Örgüt İklimi*, TODAİE Yayın No: 174, Ankara 1978.
- Fişek, Kurthan, *Yönetim*, 4. Baskı, Kilit, Ankara 2012.
- Fox, Dennis, Prilleltensky, Isaac ve Austin, Stephanie. (Ed.) *Eleştirel Psikoloji*, (Çev. Ed. Güneş K. Sevinç, İpek Demirok ve Baran Gürsel), Ayrintı, İstanbul 2012.
- Grimmelikhuijsen, Stephan.; Jilke, Sebastian.; Olsen, Asmus Leth.; Tummers, Lars, "Behavioral Public Administration: Combining Insights from Public Administration and Psychology", *Public Administration Review*, C. 77, S. 1, 2016, s. 45-56.
- Güler, Birgül Ayman, "Yönetim Bilimi ya da Kamu Yönetimi: Yöntembilimsel Özellikler Üzerine", *Türkiye'de Kamu Yönetimi ve Kamu Politikaları*, (Ed. Filiz Kartal), TODAİE Yayın No: 357, Ankara 2011, s. 9-45.
- Güler, Birgül Ayman, "Sunuş", *Yönetim*, Kurthan Fişek, Kilit, Ankara 2010, s.13-25.

- Güler, Birgül Ayman, "1950'li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini - Disiplinin Kuruluşu Nasıl Gerçekleştirilmişti?" *Memleket Siyaset Yönetim*, C. 7, S. 3, 2008, s. 6-28.
- Güler, Birgül, "Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 27, S. 4, 1994, s. 3-19.
- Hopper, Jerry R., ve Levin, Richard I., *The Turkish Administrator: A Cultural Survey*, AID, Ankara 1968.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, "Psychology in Turkey", *International Journal of Psychology*, C. 29, S. 6, 1994, s. 729-738.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, 7. Baskı, Evrim, İstanbul 1988.
- Kasdan, David Oliver, "Toward a Theory of Behavioral Public Administration", *International Review of Administrative Sciences*, 2018, s. 1-17.
- Keleş, Ruşen, "Yönetim Kültürümüzün Değişen İlkeleri", Prof. Dr. Oğuz Onaran'a Armağan, (Ed. Şule Özkan Erdoğan ve Ozan Zengin), AÜ SBF Yayın No: 615, Ankara 2016, s. 141-150.
- Keskin, Nuray, "Türkiye'de Kamu Yönetimi Disiplininin "Köken" Sorunu", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 39, S. 2, Haziran 2016, s. 1-28.
- Köksal, Ülker, *İdarede Beşeri İlişkiler (Ders Notları)*, TODAİE, Ankara 1969.
- Mihçioğlu, Cemal, *Personel İdaresinde Beşeri Münasebetler*, AÜ SBF, Ankara 1955.
- Mihçioğlu, Cemal, "Türkiye'de Yüksek Kademe Yöneticilerinin Eğitimi", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 2, 1968, s. 39-72.
- Mihçioğlu, Cemal, *Yönetimde İnsan İlişkileri*, AÜ SBF Ders Notları (Tıpkıbasım), Ankara 1990.
- Olsen, Asmus Leth, "Simon Said, We Didn't Jump", *Public Administration Review*, C. 75, S.2, 2015, s.325-326.
- Onaran, Oğuz, *Örgütlerde Karar Verme*, AÜ SBF Yayın No: 321, Ankara 1971.
- Öncü, Ayşe, *Örgüt Sosyolojisi*, Sevinç Matbaası, Ankara 1976.
- Övgün, Barış, *Türkiye'de Kamu Yönetiminin Dönüşümü*, Nika, Ankara 2013.
- Özkazanç, Alev, *Neo-Liberal Tezahürler, Dipnot*, Ankara 2011.
- Sabuncuoğlu, Zeyyat, *Çalışma Psikolojisi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1984.
- Sargut, Ali Selami ve Özen, Şükrü (Ed.), *Örgüt Kuramları*, 3. Baskı, İmge, Ankara 2015.

- Sencer, Muzaffer, "Kamu Görevlilerinde İş Doyumu ve Moral (Güdülenme Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım)", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 15, S. 1, 1982, s. 3-48.
- Schein, Edgar H., *Örgüt Psikolojisi*, (Çev. Mustafa Tosun), TODAİE Yayın No: 173, Ankara 1978.
- Shafritz, Jay M. ve Albert C. Hyde, *Classics of Public Administration*, 3. Baskı, Wadsworth Publishing Company, California 1992.
- Simon, Herbert A., "A Behavioral Model of Rational Choice", *The Quarterly Journal of Economics*, C. 69, S. 1, 1955, s. 99-118.
- Simon, Herbert A., Donald W. Smithburg ve Victor A. Thompson, *İnsan Davranışı ve Teşkilat*, (Çev. Cemal Mihçioğlu), TODAİE, Ankara 1954.
- Simon, Herbert A., "A Comment on The Science of Public Administration", *Public Administration Review*, C. 7, S. 3, 1947, s. 200-203.
- Şaylan, Gencay, "Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım ve Yeni Açılımlar", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 33, S. 2, 2000, s. 1-22.
- Şaylan, Gencay, "Yönetim Biliminin Evrenselliği ile İlgili Bazı Düşünceler", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 2, S. 2, 1978, s. 3-15.
- Şaylan, Gencay, *Türkiye'de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji*, Sevinç Matbaası, Ankara 1974.
- Taylor, Frederick Winslow, *Bilimsel Yönetimin İlkeleri*, 8. Baskı, (Çev. Bahadır H. Akın), Adres, Ankara 2016.
- Teo, Thomas, *The Critique of Psychology: From Kant to Postcolonial Theory*, Springer, New York 2005.
- Tosun, Mustafa, *Örgütsel Etkililik*, TODAİE Yayın No: 196, Ankara 1981.
- Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, *Yönetim Psikolojisi: Yönetim Psikolojisi I. Ulusal Simpozyumuna Sunulan Bildiriler – Tartışmalar, 7-9 Aralık 1977*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara 1979.
- Üsdiken, Behlül ve Yorgo Pasadeos, "Türkiye'de Örgütler ve Yönetim Yazını", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 26, S. 2, 1993, s. 73-93.
- Zengin, Ozan, "Eleştirel Kamu Yönetimi: İşletmeciliği Dengeleme Çabasında Bir Eleştiri Pratiği", *Kamu Yönetiminde Paradigma Arayışları: Yeni Kamu İşletmeciliği ve Ötesi*, (Ed. Özer Köseoğlu ve Mehmet Zahid Sobacı), Dora Yayıncılık, Bursa 2015, s. 47-74.
- Waldo, Dwight, "The Administrative State Revisited", *Public Administration Review*, C. 25, S. 1, 1965, s. 5-30.

Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, 3. Baskı, (Çev. Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.

